

אור החכמה

רבי שלמה אלישיב זצ"ל

בעל "לשם שבו ואחלמה"

אם ראוי להתפלל ביחידות כדי להתפלל כותיקין ועוד ענינים

[מת מצוה, תכריכין של פשתן, סעודת מצוה בתענית נדחית, ועוד]

מבוא

צילום תשובה חשובה זו ועוד דברים נכבדים מגנוזי נסתרות, קבלנו מידי של ידידנו, הגאון רבי כתריאל דוד קאפלין זצ"ל [נלב"ע י"ד אייר תשס"ו], אשר פתח לנו את אוצרו הטוב בעין טובה ובסבר פנים יפות, להאיר לארץ ולדרים. - יהי פרסום הדברים לעילוי נשמתו ולזכר עולם. [הרב קאפלין חפץ לפרסם מכתב זה עם הערותיו אבל נטרפה השעה ולא זכינו לאורם, וחבל].

מכתב נדיר זה של ה"לשם" נכתב למיודעו רבי שרגא [פייבוש] מאיר ליזרוביץ זצ"ל, נולד לאביו רבי ראובן צבי בקעלם. ואשתו היתה מן העיר זאגער עיר מולדתו של בעל ה"לשם". [ראה "ישורון" ה' עמ' תרסד, מה שהביא הגרצ"ה פרבר בשמו, מה שסיפר רש"מ שציוה לאשתו שהיתה בזאגער שתיקה לסנדק לבנו, את רבי חייקל אביו של ה"לשם" שהיה אחד מל"ו צדיקים שבדור. והביא שם ממכתב הרש"מ כי אמו של ה"לשם" סתירא גיטא, סיפרה להגרש"מ הנ"ל "כי ידעה בזמן עבודה שתלד צדיק וקדוש עליון, כי בלכתה בימי עבודה ראתה תמיד אור לפניה"].

רבי שרגא מאיר עמד בקשר עם רבים מגדולי התורה והיראה בליטא ובארץ ישראל [היה ממקורביו של רבי ליבלי חסיד מקעלם והמקובלים רבי אהרן שמואל מהריל, רבי אריה ליב ליפקין מקרטינגא ורבי יצחק מאלצאן - עם שני האחרונים היה רש"מ גם שותף בהוצאת הספר "אמרי נעם" להגר"א כמבואר שם בהקדמת הספר], ונודע בתורתו ובצדקתו ועסק הרבה גם בתורת הקבלה. [במכתבים אחרים מכנהו בעל ה"לשם" בתארים: "צדיק נשגב" "צדיק יסו"ע" "צדיק תמים" ובעוד תארים חשובים]. התגורר שנים רבות בלונדון וכיהן שם כרבה של "חברת ש"ס". לעת זקנה עלה לירושלים עיה"ק, עד לפטירתו כ"ו טבת תרפ"ט, ושם מנו"כ.

חיבר ספר "שרגא דנהורא" המצורף לספר "חידושי אגדות מהרא"ל" להגר"א ליפקין (שרש"מ הוציאו לאור בירושלים תרס"ו - בהוצאת "תורה מציון" להר"ש צוקרמן). ו"קול קורא ע"ד השמיטה" [שנדפס בכמה מהדורות: "תורה מציון" תרס"א שנה ו' חוב' ג' סימן י' עמ' טו; לונדון תרפ"ג; ירושלים תרפ"ח - ראה מאמר הר"א שישא אודות "קול קורא" זה ב"המעין" כרך כ"ח גליון א' תשרי תשמ"ח].

מכתב בעל הלשם

כבוד ש"ב ידי"ע ואהו"נ הר' הג' כו' כו' מהרש"מ שליט"א ע"כ אש"ל¹, ישא ברכה מאת ה' בזה ולבא לחיי עד.

מכתב י"ק² מכ"ה כסליו³ נכון הגיעני, אמנם באשר שהכתיבה קשה לי ל"ע מאד, לכן דחיתי מיום ליום עד עתה, וגם כעת אקצר, ועם כבודו שליט"א הסליחה והישועה והברכה.

מ"ש לו אחי חתני⁴ שדרשתי על האדרעש [=כתובת] שלו, זה היה קודם ששלחתי לכבודו שליט"א את ספר הדע"ה, אבל קרוב לאז, הגיעני מכתב מכבודו שליט"א עם אדרעש שלו ושלחתי לו את הספר, וכבר הגיע לי מכבודו שליט"א את ברכת מחירו על זה.

א. ע"ד עת תפילת וותיקין אם ראוי להתפלל גם ביחידות בשביל זה, הנה בשם הגר"א במעשה רב סי' כ"ה אמרו שם בפירוש זה לשונו, "להתפלל שחרית כוותיקין, ובלבד עם מנין עשרה דוקא"⁵ עכ"ל. וראיתי בספר אחד⁶ שהקשה על הגר"א ממשנה ברכות כ"ב

1 = שאר בשרי ידידי עוז ואהוב נפשי הרב הג' כו' כו' מורנו הרב שרגא מאיר שיחיה לאורך ימים טובים ארוכים עם כל אשר לו.

2 = יד קדשו.

3 המכתב כנראה נכתב בחורף תרע"ד בשאויל. (לפי חותמת הדואר על המעטפה: 18/12/13).

4 הגאון רבי צבי הירש פרבר מרבני מערב לונדון, בעל "כרם הצבי", שאחיו רבי מרדכי פארבר הי"ד משאויל היה חתנו של בעל ה"לשם".

רבי צבי הירש פרבר היה מקורב לבעל ה"לשם", מעת היותו בשאויל. וב"תולדות המחבר לשם שבו ואחלמה" שפרסם רבי אריה ליב לוי [במהדורה שניה תרצ"ה] הביא הרבה דברים ממכתבו של רצ"ה לרבי אברהם אלישוב [הרב מהאמעל בעל "בכורי אברהם"] להשלמת דברים שבמהדורה ראשונה שנדפס בשנת תרפ"ו. [מכתב זה נתפרסם כמעט במלואו ב"ישורון" ה' עמ' תרסא-תרסח - צילום קטע מכת"י מכתב זה כבר נתפרסם ב"המודיע" כ"ד אדר ב' תשמ"ו עמ' ז']. וראה עוד מאמרו של רצ"ה "הערות ומילואים לקורות ספרי רבנו הגר"א ב"תלפיות" שנה ה' חוברת א-ב טבת תשי"א (עמ' 354-360) שהביא שם דברים על הגר"א ששמע מבעל ה"לשם" ואודותיו.

5 במעשה רב מכת"י קדום [הנקרא בשם "הוראות וחידושים"] אות מ', כתוב בזה הלשון: "תפלת ערבית יתפלל דוקא בזמנה ואפילו ביחיד ואפילו בשבת. ובתפלת שחרית יתפלל כוותיקין, ואך עם מנין דוקא", עכ"ל. [נמסר ע"י הרב נחמיה פפר שליט"א - מכון הגר"א נ"י]

6 ראה ב"סידור הגר"א בנגלה ונסתר" להגאון רבי נפתלי הירץ הלוי אב"ד יפו, עמ' מג בליקוטי דינים וביאורים, שהקשה כן, וזה לשונו: "צ"ע דבגמ' מוכח דאפילו בלא עשרה צריך לעשות כוותיקין, דאמרינן ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה, ומקמינן לה בגמ' כוותיקין, ושם לא היה עשרה, דהא מסיים יתכסה במים ויקרא. וצריך לומר בכוונתו [=דהגר"א] בגוונא דמתפלל בבית הכנסת דאסור שם להקדים תפלתו לתפלת הציבור, אם לא שמתפלל בעשרה, דצבורא בתר צבורא לא איכפת לן, וקאמר כאן דאפילו אם רוצה להתפלל כוותיקין, לא יתפלל בבית הכנסת ביחיד, אבל עם עשרה מותר ומצוה, כנ"ל". עכ"ל הגר"ה הלוי. [וראה בס' מבוא השמש לרבי יהוסף שוורץ שנסתייע ג"כ להוכיח מדין ירד לטבול, והביא שם שדעת רבו נוטה כמובא בזה להתיר להתפלל ביחידות כוותיקין].

ויעויין בביאור הלכה סימן נ"ח ד"ה ומצוה מן המובחר, וזה לשונו: "דע דהזהירים לקרות כוותיקין, מותר לקרות ולהתפלל ביחידים אם אין להם מנין. וגדולה מזה מוכח במשנה ברכות דף כ"ב ירד לטבול

סוף ע"ב, אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרנות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו יתכסה במים ויקרא. הרי לנו דלעשות כוותיקין מוטב גם ביחידות.

אך לדעתי איני רואה בזה קושיא כלל, כי שם הרי פשוט הוא דהכוונה הוא על ק"ש לבד בלא תפילה, כי גם ק"ש לבד מצוותה הוא לכתחלה לקרותה קודם הנץ החמה, וכ"כ שם בפירוש תלמידי ר' יונה, ע' באלפס שם, וק"ש אין חשש כלל לקרותה ביחיד, אבל הגר"א מדבר על ק"ש ותפילה כוותיקין, לכן אמר שאין להתפלל ביחידות בשביל זה.

ב. ע"ד מה שהעיר כבודו שליט"א בגודל הענין דמ"מ [=מת מצוה], מה שלא נמצא כמו כן על ספר תורה.

ידע כבודו כי עיקר הענין מה שמ"מ דוחה כל מצוות שבתורה⁷, הוא משום כי בצלם א-ם עשה את האדם, ולכן בצאת נפשו ממנו אורבים עליו החיצונים מאד מאד, ולכן

וכו', עיי"ש דאפילו אם אין לו תפילין בעת ההיא ג"כ, אפ"ה יזהר לקרותה בזמנה סמוך להנץ, ומשנה זו איירי בוותיקין כדמסקינן בגמ' שם. עכ"ל הביאור הלכה, ולכאורה מוכח דס"ל כהגרנ"ה דמותר אף להתפלל יחידי כדי לעשות כותיקין, אמנם משמע מלשונו דאיירי רק באלו הזוהרים תמיד להתפלל כותיקין. ועכ"פ שניהם לא סבירא להו כהבנת ה"לשם", דס"ל דלהגר"א אין תפילה כותיקין דוחה תפלה בציבור. [וראה בהערה הקודמת מה שהבאנו מכת"י מעשה רב הוראות וחידושים, והדברים שם מטים יותר לדעת ה"לשם" ודו"ק].

וראה מש"כ הגר"ר שלמה קלוגר בשו"ת "האלף לך שלמה" או"ח סימן מ"ז, שאחד הרוצה לעשות כותיקין להתפלל עם דמדומי חמה, ואילו הציבור מתפללין בזמנם, ודאי אסור לעשות כן ולהתפלל ביחידות ובה תפלה בציבור עדיף, עכת"ד. ועיין עוד בענין זה בשו"ת בנין עולם להגר"א חבר או"ח סימן ד', ובשו"ת פרי יצחק להגר"י בלאזער סימן א'.

ודע דעיקר נדון זה מבואר כבר להדיא בדברי הראשונים, עיין תשובות הרמב"ם פאר הדור סימן ס"ד ששאל השואל "אם יותר טוב לקרוא קריאת שמע ביחיד עם הנץ החמה, או להמתין שעה אחת או יותר עד שיתקבצו הקהל". והשיב להם הרמב"ם "מן הראוי שהיחיד והציבור שיקראו קריאת שמע עם הנץ החמה". וצריך ביאור מה השיב להם, דלכאורה נראה שהשיב שעדיף שכל הציבור ינהג לכתחילה כותיקין [וכמבואר ברמב"ם הלכות ק"ש פ"א ה"א, דעיקר מצות ק"ש לכתחילה הוא קודם הנץ החמה, עיין ב"י סימן נ"ח שביאר כן לדעת הרמב"ם], ואם לאו ימתין להציבור כדי לסמוך עמם גאולה לתפילה של שחרית.

והריא"ז הובא בשלטי הגבורים [ברכות דף ט"ז עמוד ב' בדפי הרי"ף אות י'] כתב על המשנה דירד לטבול וכו', וז"ל: "ולא אמרו כן אלא לותיקין שהיו חרדין לעשות מצוה מן המובחר וקורין ק"ש סמוך להנץ החמה וסומכין גאולה לתפלה ומתפללין אחר הנץ מיד, אבל שאר כל אדם קורין אחר הנץ עד שלש שעות כמו שביארנו ומתפללין אחר קריאתה כדי לסמוך גאולה לתפלה". עכ"ל ריא"ז. [לדברים רבים מהנכתב כאן העירני הרב נחמיה פפר שליט"א ממכון הגר"א נ"י].

7 לכאורה ענין זה תלוי באשלי רברבי, בנידון אם מת מצוה זו מ"ע מיוחדת או שכל כבוד הבריות דוחה ל"ת שבתורה. עיין בשאגת אריה החדשות סימן י"ב [ד"ה ותדע] שכתב דהא דמת מצוה דוחה לאיסור טומאת כהן ונזיר אינו משום כבוד הבריות. ועיין חוות יאיר סימן צ"ה, ישועות יעקב או"ח סימן י"ג סק"ג, פנים מאירות ח"ב סי' נ"ג, נודע ביהודה קמא או"ח סי' ל"ה. וראה בספר האשכול עמוד 178 מה שהביא מהירושלמי בכרכות וברמב"ן בתורת האדם עמ' קל"ז - הערת הרב נחמיה פפר

הג"ל.

הוא טומאת מת חמורה שהוא אבי אבות הטור, כי מתדבקים בו החיצונים, רח"ל. וזהו ג"כ האיסור דבל תלין. וכ"ז הוא גם כשהוא מונח בין אנשים, אבל כשהוא מונח לבדו, הוא מקום לשריית ולהתגברות החיצונים, ח"ו. ולכך הוא ג"כ המשמר את המת פטור מכל מצוות שבתורה, כמ"ש ברכות י"ח א'. וזהו גודל הענין דמ"מ, כדי שלא ליתן מקום לשריית החיצונים רח"ל, כי לבד מה שהוא צער והזק גדול לנפש המת, רח"ל, הנה הוא הפסד גדול לכל העולם כולו. משא"כ בספר תורה הלא דברי תורה אין מקבלין טומאה, ויש בזה רק כיבוד תורה לבד, ולכן אינו דוחה שום מצוה, ע' או"ח סי' ש"א סעיף מ"ב מ"ג, וסי' שנ"ב סעי' א' ב'.

ג. אודות תכריכין מפשתן נקי. הנה במקומות שנוהגים כן, עושים גם הטלית והציצית הכל של פשתן⁸. אמנם יפה העיר כבודו שליט"א שאין נכון כלל לנהוג סלסול בעצמו לשנות מן המנהג.

וראיתי בספר אחד⁹ שכתוב שם משני גדולי עליון, אחד בוילנא ואחד בהוראדנא,

8 ראה בצוואת החסיד בעל "יסוד ושורש העבודה" [ב"צוואה קטנה" שנדפסה לראשונה בוורשא תרכ"א] שציוה לאנשי חברה קדישא גמ"ח עם המתים, וכתב "והריני גוזר ואומר שיהיו התכריכין שלי רק מפשתן חדש בינונים, ולא יהיה אף חוט אחד ממין אחר אפילו משי רק פשתן. גם הטלית יהיה מפשתן וציצית של פשתן, ותלמיד חכם יעשה הציצית בטלית ב"ג חוליות בכל אחד מהציצית כנודע, גם הקיטל יהיה מפשתן חדש ולא קיטל ישן, גם הכתונת וכל התכריכין יהיה מפשתן חדש דווקא. וכו', עכ"ל.

9 ראה ב"עליות אליהו" הערה קי"ט שהביא מכתב יד הרב הג' ר' העשיל ריינעס זצ"ל מהוראדנא, ע"ד אשר ציוה הרב החסיד מו"ה זיסקינד זצ"ל בעל "יסוד ושורש העבודה" [=בצוואתו הנ"ל, הנדפסת בשם "צוואה קטנה"], שיקברו ^{איתן} עם טלית מצויץ ולא כאשר נהגו לפסול אחד מהציצית. והנה כאשר נפטר שאלו זאת את הרב הג' מ' דניאל זצ"ל בעה"מ ס' "חמודי דניאל" מ"ץ בהוראדנא אם יקיימו צוואתו בזאת. והשיב כי לאחר לא היה מניח בזה לקיים צוואת המת ולשנות ממנהגו של עולם, אך על החסיד הצדיק בעל יסוד ושורש העבודה אינו רוצה להגיד דעתו וירא הוא לעבור על רצונו וצוה לעשות לו כאשר צום. ויהי כהניחם אותו אל קברו נסתבכה אחת מהציצית בהיתידות [אשר שמו בקברו להציע עליהם מלמעלה סדין ולא בקרשים כאשר ציום] ונפסלה ולא נתקיימה מחשבתו של אותו צדיק בעל יוש"ה. - והוסיף תלמידו הרה"ג מוהר"י הנ"ל לכתוב, כי גם החסיד ג"ע הגאון מוילנא מסר לתלמידו הרב החסיד ר' סעדיה ז"ל אשר בעת פטירתו יקברו אותו בטלית עם ציצית כשרים כהלכתם, והנה היתה נסיבה כי בעת פטירתו לא היה בוילנא תלמידו הרב החסיד ר' סעדיה הנ"ל, ותיכף אחר הקבורה בא ולא אסתייע מילתא, אז ידעו כי מה' היתה שיקים המנהג. וכן סיפר לי הרה"ג ר' ישראל המ"ץ בוילנא שהיה בעת פטירת הגאון ג"ע, ושמע אז כזאת. עכ"ל עליות אליהו. ובספר "ערוך השולחן" יורה דעה סימן שנ"א סעיף ג' הביא המעשה על הגר"א באופן אחר, וזה לשונו: "ועכשיו המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל, שנושאים המת בציצית, וקודם שמניחין אותו בקבר נותקין ציצית אחת מהד' ציציותיו. ויש שנהגו לנתוק אותה בבית קודם הוצאתו לקבורה. - ושמעתי בבירור על שני גדולי הדור, אחד ציוה אחד מתלמידיו שיקברו אותו בכל ציציותיו, ואותו תלמיד כשהגיעו להלבשת תכריכיו חש במעיו ויצא חוץ, ואותם שהלבישוהו לא ידעו מזה ונתקו אחת מהציצית כנהוג, ותיכף נכנס אותו תלמיד והתחיל לצעוק, ואמרו הגדולים שהיו שם שזהו אות מן השמים לבלי לשנות. והשני כשהניחוהו בקבר עם כל הציציות נסתבכה אחת מהציצית ביתד שבתוך

שציוו בענין אחד, מכגון זה, לשנות עמהם מן המנהג. ונזדמן בשניהם, סיבות מן השמים, ולא עלתה בידם.

ד. ע"ד סעודת מצוה בתענית שנדחה ובפרט בתענית אסתר, ובלא סעודה לא ידעתי אם יש בזה עון ח"ו, אם לא כאשר מצטרפים עמהם עוד איזה אנשים שלא למדו כלל, אבל לאותן הלומדים ומסיימים בלי הערמה, לא ידעתי בזה עון ח"ו¹⁰.

ה. ע"ד מה שהעיר בענין מ"ש האריז"ל בתחילת ע"ח¹¹, והוא בזוה"ק פינחס רנ"ז ב' דאי לאו בריין דעלמא אמאי אתקרי רחום כו' כו', הענין בזה הוא, כי עיקר בריאת העולם הנה היה כדי להיטיב עמהם, אך עיקר הטוב האמיתי שאין למעלה מזה, הוא הגילוי דזיו אורו, כי גילוי אורו ית"ש, הוא עצמו הנועם והטוב והעונג והזיו והזוהר וחמודות כל החמודות. והוא מ"ש ברכות י"ז א', בשכר העוה"ב צדיקים יושבין כו' ונהנים מזיו השכינה, כי זה עצמו הוא עונג כל העינוגים ונועם כל הנועם.

והנה כל גילוייו ית"ש הנה הוא באצילות, כי א"ס עצמו הרי הוא נעלם תכלית ההעלם כנודע, וכל גילוייו, הנה הם עצמם שמותיו וכינוייו, והם כולם רק ע"פ רצונו ית"ש בהבריא. וכמ"ש במדרש שמות רבה פ"ג סי' ו' "לפי מעשי אני נקרא". ונמצא, כי אילולא הבריא, הרי היו כל גילוי שמותיו וכינוייו הכל חנים ח"ו, וזהו שאמרו דאי לאו בריין דעלמא, אמאי אתקרי רחום חנון כו'.

הקבר וניתקה מעצמה, וראו בחוש שמן השמים גזרו כן. (הראשון היה הגר"א ז"ל, והשני היה החסיד מוהר"ז ז"ל מהוראדנא בעל יסוד ושורש העבודה שצוה ג"כ להניחו בכל הציצית). "עכ"ל ערוך השלחן. והמקור הקדום ביותר לפרטי המעשה עם הגר"א הוא בספר "מנחת יהודה" לרבי יהודה יודיל עפשטיין [עמ' 197 - על הרא"ש מועד קטן סימן קכ"ז] שכתב: "בענין הסרת הציצית מטלית המת. שמעתי מפי מורי אלוף נעורי ש"כ הרב המובהק מ' יוסף גראייעוויר ז"ל מסלוצק (בשנת תקע"ה בק"ק הלוסק), ששמע בוויילנא מפי איש נאמן, שרבינו הגאון ר' אליהו החסיד זצ"ל צוה לתלמידו הרב החסיד מו"ה סעדיה ז"ל שלא יסירו ציצית מטליתו במותו. אבל מעשה שהיה כך היה, שבעת שהובילוהו לקבר לא היה הרב ר"ס בוויילנא, מפני כי נסע על חג הסוכות לביתו, ורבינו הגר"א ז"ל נפטר בחוה"מ סוכות תקנ"ח. וכשהסירו הציצית מטליתו, וכבר כסו את גופו הטהור בנסרים העליונים, בא ר' סעדיה תלמידו בבהלה לביה"ק וצעק, מורי החסיד צווני שלא לפסול את ציציותיו. ועמדו מלכסותו בעפר וישבו כסאות בתי דינין שהיו שם באותו מעמד האיך לעשות, אם להטיל ציצית כשרים מחדש בטליתו. ונזרקה מפי חבורה שמאחר שמן השמים עכבו את הרב ר"ס ולא בא עד לאחר שפסלו ציציותיו של הגר"א ז"ל, אין צורך להטיל ציצית מחדש. ובכן נקבר ככל הגדולים רבותינו נוחי נפש בלא ציצית". עכ"ל. [וראה ב"עיר ווילנא" עמ' 62].

10 ועיין בספר "תשובות ריב"א הקטן" למוהר"י מעסינג [ברעסלויא תרכ"ד], שאלה נ"ג על סימן ת"ע שכתב בענין המצטרפים לסיום בתענית בכורות בערב פסח, ודן במש"כ בזה המג"א סי' תקנ"א ס' ל"ה, והביא בשם הגר"א דאותיות "סיום" הנגלה והנסתר שוים בגימטריא, כמו סמך ס' הוא הנגלה, מ' ק' הוא הנסתר כי אינם מורגשים במבטא, ומספרם שוים כמו ס' הנגלה. וכן יו"ד ו"ו מ"ם. ע"כ אמר שהנגלה מהסיום היינו הלומד, והנסתר שמשותף, שוים. עכת"ד. [ובענין ערמה ראה במכתבי הגרעק"א שצווח בזה].